

Viktoria Franić Tomić, *Četiri žene iz hrvatskoga novovjekovlja: knjiga o zaljubljenoj plivačici, zazidanoj djevici, nevjernoj gusarevoj ženi i odbjegloj dubrovačkoj nevjesti*, Lilliput planet, Zagreb, 2021., 415 str.

Kroz četiri biografska prikaza profesorica Franić Tomić osvjetljava osobne sudbine „izvanrednih“ žena hrvatskoga novovjekovlja. Svaka priča otkriva drukčiji aspekt ženskog života i položaja u prošlosti, između ljubavi, patnje, osobnog izbora i društvenih okvira. Autorica Viktoria Franić Tomić ovom knjigom nastoji osvijetliti životne priče četiri iznimne žene iz hrvatske novovjekovne povijesti. Koristeći se povijesno-biografskim pristupom obogaćenim intertekstualnom analizom, autorica iznosi priče koje su dosad bile prešutne ili nepoklopljene s dominantnom povijesnom naracijom. Knjiga je podijeljena u četiri tematska poglavlja, svako posvećeno jednoj ženi. Svako poglavlje sadrži životopisne podatke, historijske i arhivske izvore, ilustracije, rodne i kulturne analize te bibliografske reference. U knjizi autorica koristi metodu, odnosno kombinaciju historiografije feminističkih i intertekstualnih čitanja, kako bi rekonstruirala nepoznate margine novovjekovne ženske povijesti. Knjiga i imenuje četiri „tipa“ ženskih sudbina: tjelesnost/plivanje, religijska kontrola, ljubavna ekscentričnost i bijeg otpornosti. Time se stvara dijalog između individue i zajednice, intime i norme, prošlosti i suvremenosti. U uvodu knjige Franić Tomić postavlja teorijsku i metodološku osnovicu, cilj joj je ispisati mikrohistoriju četiri žene iz hrvatskoga ranonovovjekovlja, koje su, svaka na svoj način, narušile normativnu sliku „pristojne“ žene svojega vremena. One nisu bile moćne kraljice, svetice ili ugledne književnice, nego obične žene iz lokalnih zajednica (Boka, Dubrovnik, Kotor), čije su biografije dosad bile prešućene, zaboravljene ili što je još važnije sustavno utišane. Autorica ne pristupa tim ženama kao isključivo povijesnim subjektima, nego ih čita kao tekstove, slojevite dokumente osobne, društvene, pravne i simboličke povijesti. Koristi se interdisciplinarnim pristupom, kombinira elemente društvene povijesti, rodnih studija, teorije diskursa, historiografije svakodnevice, kao i književne i kulturne analize. Već u uvodnom poglavlju autorica jasno sugerira da se radi o arhivu, jer ženska povijest u novom vijeku nije uvijek vidljiva u „velikim“ kronikama, nego tek u tragovima, u pismima, spisima, presudama, optužbama, zapisnicima. Žene koje donosi nisu reprezentativne u statističkom smislu, one su reprezentativne u otporu, one svjedoče što se dogodi kad žena kaže „ne“ moralu, zakonu, crkvi, suprugu ili običaju. Uvod strukturira i osnovne toposne figure: žena-tijelo

(plivačica), žena-žrtva religije (zazidana djeвица), žena-izdajica (nevjerna žena) i žena-odbjegla (nevjesta u bijegu). Knjiga time sugerira da su ženski identiteti u novovjekovlju višestruko slojeviti, ali i duboko konfliktni, svaka žena istovremeno je i subjekt i objekt, i slobodna i sputana, i agentkinja i žrtva.

Prvo poglavlje predstavlja zaljubljenу plivačicu, riječ je o Jeli Bujović. Jela Bujović dolazi iz pomorskog miljea, najvjerojatnije iz Perašta ili okolice Dubrovnika. Pisana dokumentacija koju autorica koristi jest posebno pismo koje Jela šalje svom mužu Vicku 1697. Ono otkriva ženu koja se ne uklapa u model tihe, pokorne domaćice. Jela je plivačica i to nije metafora, nego konkretan čin. U 17. stoljeću žensko plivanje bilo je radikalno jer otkriva tijelo (čime se krši kanon skromnosti), implicira tjelesnu snagu i slobodu kretanja i simbolizira tjelesnu autonomiju u muškom prostoru (more, luka). U pismima nailazimo na emocionalnu napetost, ljubomoru, ljubav i frustraciju. Jela je zaljubljena, ali i nesputana. Autorica interpretira njezino plivanje kao prelazak granica i društvenih (žena ne izlazi iz kuće), i tjelesnih (žena ne pliva), i ljubavnih (žena ne bira slobodno partnera). U feminističkom ključu, Jela postaje simbol prvog vala otpora, njezina svakodnevna tjelesna praksa nosi političku težinu. Plivanje je čin ženske sile, otpora i tjelesne osviještenosti. Autorica tematizira odbacivanje tjelesnosti, plivanje sumnjičavošću i diskriminacijom. Jela predstavlja feministički arhetip žene koja testira i nadmašuje očekivane spolne uloge. Autorica rasvjetljava kako njezini tjelesni i emotivni izbori izazivaju tadašnje rodne norme, stvarajući moćan narativ o slobodi i patnji. Opisan je njezin nesvakidašnji životni izbor, plivanje i ljubav, kroz društvene i kulturne koridore baroknog vremena.

U drugom poglavlju imamo zazidanu djevicu, Ozanu Kotorsku. Ozana je sveta žena, duhovna pustinjakinja iz Kotora. Autorica joj prilazi s oprezom, ne osporava njezinu duhovnost, ali analizira mehanizme zazidavanja: i doslovne (život u ćeliji), i simboličke (život u šutnji, bez svijeta, bez tijela). Zazidavanje se u povijesti često koristilo kao kulturološka i religijska metoda kontrole žena. Ozana se dobrovoljno izolira, no autorica propituje koliko je taj izbor bio slobodan, koliko ju je motivirala zajednica i obitelj i kakva se ideologija reproducira kroz kult svetice. Zazidana ćelija postaje slika ženskog postojanja u društvu: skućen prostor, tišina, kontemplacija, odustajanje od tijela i od izbora. Ozana je tragična figura zatvorena u zidove vlastite obitelji ili samostana. Ona simbolizira religijsku kontrolu nad ženskim tijelom, čednošću i slobodom, što je autorica interpretirala kroz prizmu rodne represije i kulturnih institucija. Ozana je opisana kao „zazidana“ fizički i društveno izolirana, simbol žrtve čednosti i vjerske

kontrole. Autoričina analiza arhivskog materijala otkriva zapise o obiteljskim odlukama i crkvenim zapisnicima. Ozana služi kao ilustracija „praksa zatvaranja“ žene, a autorica koristi to poglavlje kako bi kritički propitala mehanizme rodne represije. Ozana se stavlja unutar okvira neumoljivih vjerskih očekivanja pokornosti, čednosti, izolacije. Autorica podcrtava kako vjerski diskurs podržava društveno ukalupljivanje ženskog tijela. Autoričina interpretacija uključuje feminističku kritiku, uz literaturu o zatvaranju žena (poremećaj slobode) i kulturnu perspektivu (kultura izolacije) kao ključnih atributa novovjekovne rodne kontrole. Ozana je „ženski tekst“ koji govori o društvenoj tišini. U ovom poglavlju Franić Tomić koristi diskursnu analizu i teoretske uvide o duhovnom ženskom subjektu, kako je duhovnost često bila jedini kanal kroz koji je žena mogla ostvariti određenu vrstu čina, iako često po cijenu brisanja vlastite tjelesnosti.

Zatim u trećem poglavlju imamo nevjernu gusarevu ženu, Mariju. Marija je supruga gusara, muškarca koji je izvan zakona, a time i izvan normi. Međutim, ona biva okarakterizirana kao „nevjerna“, i to ne samo u ljubavnom smislu, već i u društvenom i moralnom: nevjerna rodu, staležu i obitelji. Autorica gradi naraciju o ženi koja koristi „morski imaginarij“ za bijeg iz strogih društvenih okvira: more kao prostor slobode i opasnosti, luka kao mjesto preobrazbe i bijega identiteta te gusarski brod kao prijelazni prostor između zakona i bezakonja. U Marijinu slučaju nevjera nije devijacija, nego forma otpora. Ona se ne pokorava ulozi vjerne supruge, već ulazi u odnose po svom izboru. Susreće se s moralnim pojmovima koji osporavaju tradicionalan ženski identitet. Pomorska atmosfera, egzotične luke, slobode i kazne, mjesta su gdje Marija traži osobnu autonomiju, često preko granica dopuštenog. Autorica naglašava „labilnost“ uloga – supruge gusara, ljubavnice, samostalne žene u pokretu – koja prelazi granice roda i društva. Autorica istražuje ljubavni trokut: gusarski muž, Marija, te posljedični moralni ispadi. Ona postaje fatalna žena 18. stoljeća, moralni ogoljivač dominantnih širokih očekivanja. Korsari i morske epizode postaju mjesta rodnog preispitivanja, Marija nije samo supruga, već i subjekt autorskog izbora, koga voli, a koga iznevjeri. Pomorski život, putovanje i egzotika postaju poligon slobode, pobune. U ovom poglavlju otvara se tema ljubavnog i moralnog eskapizma, žrtvovanja u pomorskom/egzotičnom kontekstu piraterije i putovanja. Autorica istražuje odnose između stabilnih rodnih uloga, nacije i seksualnosti 18. stoljeća i koristi kulturne studije kako bi analizirala ljubav i moral kao politički čin na moru. Analitički gledano, ovo poglavlje propituje odnose moći unutar privatne sfere (brak), kao i nasilje patrijarhalne kontrole nad ženskom seksualnošću.

U zadnjem, četvrtom poglavlju nemamo jasno ime žene, što je još snažnija poruka o anonimnosti ženskih glasova u povijesti. Riječ je o dubrovačkoj ženi koja bježi iz dogovorenog braka. Bijeg iz braka, iako čest motiv u književnosti, u stvarnosti je značio kršenje zakona, izopćenje iz zajednice i mogući crkveni ili pravni progon. Autorica ističe kako je u Dubrovniku brak bio institucionalna obaveza i pitanje obiteljske časti. Žena koja je pobjegla iz braka postaje prijetnja društvenom poretku. Autorica naglašava baš to, bijeg postaje politički čin. Odbjegla žena postaje feministička i društvena disidenta. Autorica interpretira taj čin kao odbacivanje rodni očekivanja i pritiska zajednice. Dubrovnik, patrijarhalno okruženje i lokalni moralistički diskurs, sve to doprinosi značenju bijega i simbolizmu koji iz njega proizlazi. Anonimna žena iz Dubrovnika bježi iz patrijarhalnog braka. U području gdje lokalna zajednica i duhovna institucija kontroliraju čednost i bračnu patnju, njezin bijeg postaje feministički čin. Autorica tematizira bijeg ne samo kao fizičko udaljavanje nego i kao otpor rodno-političkoj strukturi. Bijeg postaje novi identitet i skidanje tereta rodni očekivanja. Model otpora, odbjegla nevjesta djeluje kao „mala vatra“, jednostavan čin individualne slobode koji uzrokuje šok u društvu. Autorica zaključuje da bijeg nije eskapizam već feministička paradigma, promjena vlastitog identiteta i redefinicija rodnog kapaciteta. Franić Tomić analizira arhivske presude i bilješke u kojima je žena svedena na pravni problem. No u ovom poglavlju bijeg je prikazan kao osnažujući čin, čin ženske subjektivacije, čin „ne“ koji otvara vrata za novu naraciju.

Knjiga je historiografsko-kulturalna studija, prožeta feminističkim, literarnim i kulturno-povijesnim analizama. Svaka biografija detaljno je potkrijepljena bibliografskim i dokumentarnim izvorima, ilustrirana tablicama i životopisnim podacima. Autorica uspješno kombinira narativni stil s akademskom preciznošću, otvarajući čitatelju pristupačne, ali temeljite prikaze ženskih tekstova i života kroz stoljeća. Obogaćuje žensku historiografiju u Hrvatskoj tako što oslobađa iz zaborava četiri snažne, ali često zatomljene žene. *Četiri žene iz hrvatskoga novovjekovlja* je znanstveno potkrepljena, ali čitka zbirka biografija koja otvara nepoznate fragmente ženskih života u novovjekovnoj Hrvatskoj. Knjiga služi kao putokaz za daljnje istraživanje ženskog doprinosa u kulturnoj i društvenoj povijesti naše zemlje, osobito u području rodne povijesti i kulturalnih studija. Utemeljena na čvrstim arhivskim i literarnim izvorima, knjiga istražuje pitanje spolnih uloga i društvenih normi, otkrivajući signifikantne „ženske tekstove“ u kontekstu hrvatske kulturne i rodne povijesti. Stil joj je precizan, dokumenti-

ran, a opet prijemčiv, kombinira ugodan narativ i akademsku dubinu, čineći ju vrijednim doprinosom kulturalnoj historiografiji. Franić Tomić, inače, dokazala se kao autorica sposobna razotkriti značaj osoba koje su dosad bile marginalizirane u narativu nacionalne povijesti. Knjiga nudi čitateljima bogat umišljaj o prošlosti, pogotovo za one zainteresirane za rodne uloge, kulturne strukture i povijesno-literarni kontekst. Knjiga generira „rodnu historiografiju“ i otkriva žene koje narušavaju rodne norme te postavlja pitanje: Kakva bi povijest bila da takvih glasova ima više? Franić Tomić koristi feministički diskurs i kulturnu interpretaciju, širu historiografiju i otvoreno propituje rodne konstrukte. U završnom dijelu knjige autorica ne nudi generalizaciju, nego refleksiju. Svaka od žena iz knjige, Jela, Ozana, Marija i anonimna Nevjesta predstavlja drugačiji način odbacivanja nametnutih granica: Jela kroz tijelo, Ozana kroz duhovnost, Marija kroz ljubavni prkos i Nevjesta kroz bijeg. Sve su one na svoj način pokušale reći *ne* braku, crkvi, mužu, obitelji, društvu. Franić Tomić ne romantizira njihove živote, niti tvrdi da su one bile „feministkinje prije feminizma“, već upućuje na konkretnost otpora u ograničenim uvjetima. Njihove su sudbine često tragične, ali nikad nijeme. Zaključni ton knjige poziva na reviziju povijesti ne kao linearnog niza političkih događaja, već kao kolektivne priče ljudi koji su živjeli izvan norme. Ove četiri žene postaju znakovi onih tisuća koje su bile zaboravljene, prešućene, izbrisane. Knjiga predstavlja vrijedan doprinos kanonskom korpusu hrvatske književnosti, proširujući razumijevanje rodnih uloga i normi kroz kulturološku, povijesnu i simboličku osjećajnost.

Luka GAĆEŠA